

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

С. І. Моськін, заступник директора з виховної роботи

У статті розглянуто психологічні аспекти психічного здоров'я учнів ПТНЗ. Наведено дані досліджень щодо змістовної типології ситуацій, що сприймаються підлітками і юнаками як кризові. Автор спонукає майстрів та викладачів щодо необхідності орієнтуватися в основних психологічних проблемах учнів, щоб випадково не образити, щоб підтримати, прихилити на свій бік, відстоюючи норми та ідеали людської гідності, високого сумління та професіоналізму. Представлено методичні рекомендації щодо становлення психічного здоров'я учнів ПТНЗ у процесі оволодіння профе-

сії.

У Законі України "Про освіту" одним із завдань загальної середньої освіти є виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я громадян, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів [3].

Основні підходи до формування й зміцнення здоров'я дітей і молоді визначені у Національній програмі "Діти України", де здоров'я особистості розглядається як інтегрований показник соціального розвитку суспільства, могутній фактор впливу на економічний і культурний потенціал держави [5]. Здоров'я нації було, є й залишиться незамінним капіталом, передумовою стійкого й впевненого розвитку економіки й культури. Тому прояви негативних тенденцій у показниках здоров'я дітей в Україні, поширення шкідливих звичок, зростання злочинності, падіння моралі підлітків викликають особливу тривогу.

Така ситуація значною мірою зумовлена рядом чинників, до яких належать: складні соціально-економічні умови життя сучасного суспільства, зниження життєвого рівня більшості сімей, забруднення довкілля, недостатність медичного обслуговування, неповноцінне харчування та ін.

Аналізуючи проблему збереження і розвитку фізичного й морального здоров'я громадян за математичними розрахунками зарубіжних та вітчизняних учених, слід визначити, що на здоров'я людини впливають спадковість, природне середовище, система охорони здоров'я, і надзвичайно значущим є спосіб життя (складає 51% від перерахованих факторів).

Отже, рівень і тривалість життя людини визначаються більш як на половину свідомим ставленням особистості до власного здоров'я, розумінням його значення для себе, свого майбутнього, для суспільства.

Професор Муравов І. В. стверджує, що на сьогоднішній день, щоб бути здоровим, здорового способу життя вже недостатньо [6].

Під психологічним здоров'ям ми розуміємо психологічний аспект психічного здоров'я, тобто ті процеси, які, відносячись до особистості в цілому, знаходяться в якомусь зв'язку із зовнішніми проявами людського духу, дозволяють людині в майбутньому досягти зрілості, перебувати в постійному саморозвитку, підійти до здійснення своєї життєвої задачі. На нашу думку науковцям, лікарям, педагогам та іншим фахівцям, які займаються проблемами здоров'я, необхідно розглядати стан здоров'я, як інтегрований показник гармонійного поєднання духу, душі та тіла.

Психологічна служба в структурі освіти є складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України. Вона діє з метою виявлення і забезпечення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості дитини та учня.

Таким чином ми поділяємо думку багатьох авторів (Р. Вайсен, Дж. Олі, Б. Спрангер, Н. І. Гуткіна, І. В. Дубровіна), що пріоритетною ціллю роботи психологічних служб в закладах освіти повинно встати психологічне здоров'я дітей та підлітків. Доведено, що програми психологічного здоров'я сприяють поліпшенню учбової мотивації і підвищенню працездатності, стабілізують увагу і пам'ять, знижують ризик появи поведінкових проблем, ризик наркоманії і алкоголізму [9].

Основа програм — це навчання дітей і підлітків життєво важливим навикам або психосоціальної компетентності – здатності індивіда до збереження стану психічного благополуччя і його прояву в гнучкій і адекватній поведінці у взаємодії із зовнішнім світом. У ядро життєво важливих навиків входить розвинена самосвідомість, перш за все уміння усвідомлювати власні емоційні стани і регулювати їх, а також відчувати емоційні стани іншої людини.

У нашій країні програми збереження психологічного здоров'я дітей поки що не набули широкого поширення, але саме у нас і сьогодні такі програми більш ніж необхідні, і особливо для підлітків.

Учні ПТНЗ — це молодь, що проходить стадію професійного становлення на основі цілеспрямованого засвоєння навчальних, професійних і соціальних функцій. Стрижневою психологічною рисою учнівської молоді є тісне переплетіння формування особистісної і професійної свідомості. У поєднанні зі специфікою підліткового віку це створює проблемну суміш, перетворюючи учнівську молодь водночас у складного партнера по діалогу і в легку здобич для всілякого негативного впливу.

Звичайно майстрам та викладачам необхідно орієнтуватися в основних психологічних проблемах учнів, щоб випадково не образити, щоб підтримати, прихилити на свій бік, відстоюючи норми та ідеали людської гідності, високого сумління та професіоналізму.

Які ж це проблеми? На наш погляд це такі:

По-перше, деперсоналізація молодіжної свідомості, що нав'язується масовою і скаженою пропагандою споживацького способу життя. Безупинна реклама тютюну, горілчаних виробів, субкультури злочинного світу, а також тотальність комерціалізації життя (постійна демонстрація, що за гроші можна купити все) – все це надзвичайно бентежить педагогів та батьків. Адже молодь вважає свій вибір вільним, а насправді "купується" на хибне відчуття власної дорослості й самостійності.

Друга проблема: нагнітання чужого нашій культурі духу індивідуалізму, особистісної відокремленості. Роз'єднаність, внутрішня самотність, емоційна напруга невпевненості у собі і в майбутньому призводить до втрати взаєморозуміння не тільки з батьками, а й з однолітками. При такій емоційній нестабільності, підлітку важко відмовитись від поганих звичок та не піддатися на якусь із негативних приманок, яких навколо чимало.

Третя проблема – соціальна незахищеність і бідність. Ці та багато інших соціальних факторів викликають численні невротичні і душевні розлади серед молоді, а неодноразові дослідження учнів I курсу ряду ПТНЗ свідчать, що 25-30% підлітків властиві підвищена емоційність, роздратованість, імпульсивність вчинків, 27-35% — мають середній та високий рівень нейротизму.

Четверта і головна – втрата традиційних моральних цінностей і орієнтирів, примітивізація соціального мислення. Тут особливо небезпечними є орієнтація на "західний", чи точніше, низькопробний голлівудський спосіб буття в дешевому телепрокатному варіанті: культ грошей, брутальної сили, смакування сексуальних збочень. Саме через це на фоні недостатнього рівня знань та культури сучасний учень ПТНЗ відрізняється надвисоким рівнем вимог і низьким оцінюванням праці.

Аналіз методологічних, теоретичних і прикладних робіт вітчизняних і зарубіжних авторів дозволив встановити, що важкою для підлітків і молоді може стати будь-яка життєва ситуація, пов'язана з блокуванням базових потреб віку: у самоствердженні (у визнанні дорослими і однолітками), в незалежності, в самореалізації, в соціальній компетентії і в самовизначенні в теперішньому часі і майбутньому. При цьому кризові ситуації виявляються пов'язаними з утиском різних аспектів «Я». [1, 2, 4, 7, 8, 9, 10]

Дослідивши навчальні групи I–III курсів Криворізького Міжрегіонального центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і ряду ПТУ м. Кривого Рогу, а це 628 учнів, ми визначили змістовну типологію

ситуацій, що сприймалися підлітками і юнаками як кризові. Типологію ситуацій зазначено у табл. 1.

Першокурсники переживають кризу, якщо блокується їх потреба в автономії (залежність у стосунках з батьками, педагогами, неухважне ставлення) і ідентичності (ситуації розчарування в собі, своїх можливостях і силах). У цьому віці учні страждають від хронічних подружніх конфліктів у родині і, не відчувачи можливості якось вирішити ситуацію, також вважають їх кризовими. Значуще місце в цьому віці займають і ситуації невизнання однолітками, неможливість зайняти бажане місце в групі. Ці труднощі більшість підлітків пов'язує з власною неспроможністю.

У юнаків і дівчат (учнів III курсу) акцент в сприйнятті кризових ситуацій зміщується у бік невлаштованості соціальних відносин і життєво суттєвих проблем. Як кризу вони переживають власну самотність, розчарування у виборі професії, відсутність перспектив можливості влаштуватися на високооплачувану роботу. Залишаються актуальними для юнаків ситуації самоствердження серед однолітків і нерозуміння батьками.

№ п/п	Зміст ситуацій	Число досліджуваних, що сприймають ситуацію як кризову (%)	
		15–16 років	17–18 років
1	Неповага з боку педагогів (до зарахування та під час навчання в ПТНЗ).	18%	5%
2	Нерозуміння батьками.	30%	25%
3	Конфлікти між батьками в родині.	14%	10%
4	Невизнання однолітками.	25%	20%
5	Розчарування в собі, своїх можливостях і силах.	14%	10%
6	Життєво суттєві проблеми, криза в суспільстві.	2%	26%
7	Страх перед майбутнім.	—	5%

Як ми бачимо, в конкретному сприйнятті змісту кризових ситуацій спостерігається яскраво виражена вікова специфіка, яка повинна бути врахована при організації розвиваючої і корекційної роботи з підлітками і учнями старших курсів. До додаткових чинників особистісної кризи ми відносимо і результати досліджень агресивних реакцій, що виникають у учнів в ситуаціях психічного напруження. Щорічна діагностика першокурсників Центру виявляє від 40% до 50% учнів з певною тенденцією агресії, у яких переважаючими реакціями є фізична і вербальна агресія, непрямая агресія, відчуття вини і образи.

Таким чином соціальне і психологічне неблагополуччя значної маси сьогоденних підлітків очевидне. Більшість керівників різного профілю навчальних закладів, педагогів реально усвідомлюють значимість психології в становленні

особистості учнів, але справедливо постає питання, як в сьогоденних умовах її запроваджувати.

Так в м. Кривому Розі та в Дніпропетровській області на 1.09.05 р. скла-лось таке положення:

№ п/п	Найменування навчальних за-кладів	Кількість навчальних закладів	Кількість		Запрова-дження курсу психології
			практичні психологи	соціальні педагоги	
1	Загальноосвітні школи	143			
2	Ліцеї	9			
3	Гімназії	7			
4	Спец. школи	8			
5	Приватні школи	2			
	Всього по місту	169	115	102	15
6	ПТНЗ міста	15	4	–	1
7	ПТНЗ області	52	12	–	6

В 2000 р. Криворізький Міжрегіональний центр професійної перепідгото-вки звільнених у запас військовослужбовців здобув статус експерименталь-ного педагогічного майданчика Міністерства освіти і науки України щодо роз-робки і впровадження нових організаційних форм підготовки кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів та бакалаврів на основі ступеневого нав-чання.

Працюючи в умовах експерименту, враховуючи наявність в навчальному плані предметів, що вільно обираються на III курсі, інтересу учнів до знань пси-хології, нами був розроблений спецкурс, який дозволяє забезпечити психоло-гічною інформацією, яка допоможе молодшому фахівцеві попереджувати всі негативні, з психологічної точки зору, явища в різні періоди життя, оскільки професійне становлення і, зрештою, професійне зростання фахівця немож-ливе без психічного здоров'я особистості.

Література:

1. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. М., 1986. – 206 с.
2. Данилова Е.Е. Жизненная стойкость и психическое здоровье // Психиче-ское здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / Под ред. И.В. Дубровиной. М., 1994. – 71 с.
3. Закон України "Про освіту" // Відомості Верховної Ради. 1996, №21.
4. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2т. Т.1. М., 1983. – С. 385-386.

5. Національна програма “Діти України” // Затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 р. № 63/96., 1996.
6. Попов А.А., Коваленко А.С. Образ жизни и здоровье // Стратегія формування здорового способу життя. – К., 2000. – С. 49-54.
7. Пилипенко Н.М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості. // Педагогіка і психологія. К., 2005. – №2. – С. 117-118.
8. Рудик П.А. Мотивы поведения деятельности. М., 1988. – 136 с.
9. Руководство практического психолога: Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / Под ред. И.В. Дубровиной, 2-е изд. М., 1997. – С. 3-5.
10. Титаренко Т.М. Життєві кризи особистості. / Основи практичної психології. Підр. К.: Либідь, 1999. – 156 с.

© Стаття опублікована у збірнику наукових праць інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України «Педагогічний процес: теорія і практика», м. Київ, випуск 5, 2006 рік.